

oktober 1987 blev standset i tide (side 251-53). Og til sidst citeres James Restons idé om, at dengang briterne havde »ansvaret« for den globale politik, gik det heller ikke for godt. Sammenligningen med det britiske imperium er en sigende hilsen til forfatningens 200-års jubilæum. Det forudsættes, at læseren (allerede) har glemt, at USA blev skabt – ikke i imperiets billede – men i kraft af folkelig mistillid til imperiets magtformer.

Resultatet er ikke alene et saneret verdensbillede med USA i centrum, men en rengjort USA-historie, som er egnet til at berolige dem, der ser med alvor på supermagtens udvikling og folkestyrets svækkelse i den sidste menneskealder. Det er også en USA-historie, som opdrager sin læser til at acceptere supermarkedets form for politik som den eneste tænkelige.

Niels Thorsen

JØRGEN ELKLIT: Fra åben til hemmelig afstemning. Aspekter af et partisystems udvikling. Århus. Politica, 1988. 464 s.

Jørgen Elklits doktorafhandling omfatter en række studier i vælgeradfærden i forrige århundrede, med hovedvægten på Fredericia i perioden 1890-1903. Bogen er særdeles omfattende og har en lidt uoverskuelig disposition, hvilket beror på, at den i virkeligheden omfatter en række selvstændige undersøgelser af beslægtede emner. Her skal tre væsentlige analyser behandles: en undersøgelse af grundlaget for partisystemets udvikling (kap.6), en undersøgelse af vælgeradfærden i Fredericia (kap.8), og en undersøgelse af virkningerne af ændringer i valgmåden (kap.9). De øvrige kapitler præsenterer en række forudsætninger.

Værket indledes med tre, overvejende beskrivende kapitler om sider af dansk politik i forrige århundrede. Det første er en fortrinlig indføring til partisystemets udvikling indtil 1920. Det næste beskæftiger sig med valgsystemet i forrige århundrede. Det er en omfattende og udførlig redegørelse ikke blot for valglovgivningen, men også for hvordan valgmåden, flertalsvalg i enkeltmandskredse med offentlig afstemning, fungerer i praksis. Endelig beskriver et afsnit om samfundets stratifikationssystem den sociale struktur og udviklingen i denne. På grundlag af disse tre beskrivelser stiller Elklit så i kap.6 det teoretisk væsentlige spørgsmål: Var der en overensstemmelse mellem de tre systemer? Afhandlingens centrale kausalhypotese er, at samfundets grundlæggende konfliktstruk-

tur er afgørende for udviklingen af såvel valgsystem som partisystem. Resultatet af dette ambitiøse projekt er imidlertid lidt skuffende. Der formuleres ikke nogen teori om arten af kausalsammenhænge, og derfor bliver det heller ikke klart, hvad det er, der efterprøves. Det fremgår f.eks. ikke, hvorledes man sammenligner tre så væsensforskellige elementer som stratifikations-, valg- og partisystemet, og derfor heller ikke, hvorledes man afgør, om de er overensstemmende med hinanden. Det står således ikke klart, hvorfor Elklit mener, at flertalsvalgmåden svarede godt til såvel 1850ernes som 1880ernes samfund, men ikke til 1890ernes, der dog næppe var så forskelligt. Et afgørende hensyn synes at være en rolig og stabil udvikling med rimelig hensyntagen til alle væsentlige samfundsinteresser. Således ser Elklit de to valglovformer i perioden, indførelsen af flere bykredse i 1894 og hemmelig afstemning i 1901, som en tilpasning til en samfundsforandring, som især Socialdemokratiet var udtryk for. Den kausale forbindelse synes således at gå gennem lovgivernes (gode) vilje.

Bogens anden del om vælgeradfærden i Fredericia er nok den, der vil tiltrække sig størst interesse. Da Danmark havde offentlig afstemning, hvor den enkelte vælgers stemmafgivelse blev ført ind i valgbogen, har man en enestående kilde til individuel vælgeradfærd, som moderne valgforskere nok kan misunde historikerne. Man kan således følge den enkelte vælger fra valgbog til valgbog, og ud fra stillings- og aldersoplysninger kan stemmeafgivningens samfundsmæssige baggrund analyseres. Samtidig er der mulighed for at belyse de store politiske forandringer, der foregik i denne periode, fra grunden.

Fredericia var i 1890 en traditionel, blandet land-bykreds delt mellem landpartiet Venstre og bypartiet Højre. I 1892 opstillede for første gang det nye arbejderparti, Socialdemokratiet, og det havde derefter en kraftig vækst fra valg til valg, indtil det 14 år senere blev kredsens største parti og vandt mandatet i folketinget. Det er Socialdemokratiets gennembrud, Elklit kan følge fra vælger til vælger og fra valg til valg.

Desværre for projektet indførtes der i 1901 hemmelig afstemning, og dermed bliver der ikke mulighed for at følge den socialdemokratiske mobilisering til ende. Til gengæld giver denne reform grundlag for et andet projekt, nemlig undersøgelsen af virkningerne af valglovsreformen på vælgeradfærden (kap. 9).

Inden den egentlige analyse har Elklit et par indledende kapitler. Det ene giver en detaljeret redegørelse for det fredericianske samfund og det lokale politiske liv i 1890erne. Og et særligt kapitel præsenterer kildematerialet og diskuterer dets metodiske problemer og muligheder. Kilder er valgbøger samt folketællingerne, hvor der kan hentes yderligere oplysning-

ger om de enkelte vælgere. Det metodiske hovedproblem består i at få knyttet alle oplysninger om en bestemt person fra de forskellige registre sammen. Elklit har her draget nytte af et særligt edb-program til formålet: *Find Person by Name*, der sorterer og fletter navnelister. Da resultatets kvalitet i høj grad afhænger af algoritmens, har han fundet det passende at lade programmøren, Jan Skytte, redegøre for programmet i et bilag.

Selve vælgeradfærden i Fredericia behandles i det centrale kapital 8. Elklit ønsker ikke at beskrive denne i almindelighed. Han vil undersøge, om Fredericias vælgere i 1890erne opførte sig som vælgere i dag, om den moderne valgforsknings resultater også havde gyldighed den gang. Han opsummerer derfor nogle af valgforskningens teorier i et antal såkaldte forventninger (nærmest at forstå som hypoteser). Som eksempel kan tjene forventning nr. 3: Vælgere, der har boet længe på det samme sted, har højere valgdeltagelse end vælgere, der har boet kort tid på stedet. Modsat den første analyse er der altså her tale om helt eksplicit formulerede teser, ialt 13, som efterprøves en for en, og der konkluderes i hvert enkelt tilfælde, om de var holdbare for Fredericias befolkning i 1890erne. Teserne angår især to emner, valgdeltagelse og Socialdemokratiets vælgertilslutning. Hvad angår valgdeltagelsen, finder forfatteren grundlag for en bekræftelse af en række, overvejende ressourcebaserede, forventninger: stemmeprocenten er højere hos folk med høj status end hos folk med lav, og den er højere hos vælgere med længere tids bopæl i byen end hos nytillflyttede, hvorimod forventninger om en lavere valgdeltagelse hos de yngste og de ældste end hos de midaldrende ikke får nogen entydig bekræftelse. Elklit påviser desuden, at den mobilisering af tidligere sofavælgere, der sker i perioden, virker udjævnende navnlig på de sociale forskelle: medens personer i ledende stillinger i 1890 havde 16% højere valgdeltagelse end arbejdere, så svandt forskellen gradvist ind, indtil den i 1903 er helt borte. Det påvises da også, at det især var Socialdemokratiet, der formåede at mobilisere tidligere sofavælgere.

Elklits andet forventningssæt gælder Socialdemokratiets gennembrud i Fredericia. Analysen bekræfter, at der er tre egenskaber, der særlig disponerede vælgere for at stemme på Socialdemokratiet. Arbejdere stemte langt mere på Socialdemokratiet end selvstændige, og partiet fik næsten ingen funktionærstemmer. Tilslutningen kom næsten udelukkende fra den private sektor. I den offentlige sektor bestod der øjensynlig en stærk loyalitet overfor regeringen, måske kombineret med en frygt for repressalier, hvis man offentligt svigtede Højre. Og endelig er det blandt de yngre, partiets gennembrud skete. I 1898 varierede dets stemmetal således fra 30% af den yngste generation til kun 1% af den ældste. Elklit

samler derefter trådene i en multivariat kausalanalyse for at måle de forskellige variables relative indflydelse. Desværre inddrager han blandt årsagerne til partivalg side om side med de sociale baggrundsvariable også parti ved forrige valg, og det viser sig naturligvis at være den helt dominerende faktor. Data giver også grundlag for opstilling af vandrings-tabeller for de enkelte valg. Af disse fremgår det bl.a., at der næsten ikke skete skift mellem partierne indbyrdes, slet ikke mellem Højre og Venstre, og selv Socialdemokratiet fik en mindre del af sine stemmer fra de andre partier, langt flere fra tidligere sofavælgere og nye vælgere. Bevægelserne ved valgene skete overvejende ud og ind af sofavælgerkategorien.

Endelig undersøger Elklit, om bopælen spiller nogen selvstændig rolle. Ud fra et studium af valgforskning formulerer han et sæt forventninger om den »*spatiale segregation*«, forventninger om sammenhænge mellem et kvarters sociale sammensætning og vælgeradfærdsmønstrene. Imidlertid giver undersøgelsen kun skuffende resultater. En opdeling af Fredericia i »fine« og »arbejderkvarterer« afslører ikke større forskel i den politiske adfærd, og de små forskelle, der er, er ikke særlig konsistente. Det får dog ikke Elklit til at opgive bopælen som en forklaringsfaktor. Han stiller i stedet spørgsmålet, om ikke Socialdemokratiets vækst i gennembrudsfasen foregik gennem personlig interaktion, f.eks. mellem naboer, om partiets udbredelse foregik »fra hus til hus«. Og til dette formål finder han matrikelkortet over Fredericia frem og plotter de huse ind, hvor der boede socialdemokrater. Han sonderer yderligere mellem socialdemokratiske andengangsvælgere og nye socialdemokrater ved de enkelte valg. Og resultatet er forbløffende. Socialdemokrater boede faktisk meget tæt på hinanden. Ved valget i 1898, hvor partiets stemmetal tredobledes til 17%, boede 58% af de nye socialdemokratiske vælgere dør om dør med gamle socialdemokrater, og yderligere 33% boede ved siden af andre nye socialdemokrater. Kun 9% boede mindst et hus fra andre socialdemokrater. I byens nordøstkvarter, hvor partiets stemmetal var størst, var der kun 2% isolerede socialdemokrater. Hermed har vi fået en fremragende indsigt i kanalerne for Socialdemokratiets gennembrud. Medens hele kvarterer øjensynlig ikke svarer til nogen social og politisk realitet, så er den personlige interaktion på naboniveau helt central for det politiske holdningsskifte. Sammenhængene er så overbevisende, at der må ligge en oplagt forskningsopgave i at undersøge partispredningen helt nede i nærmiljøet.

Nu er Elklit klar over, at naboskab jo langt fra er den eneste form for personlig kontakt, venskaber, familie og arbejdsplads kan have spillet en lignende rolle, men de lader sig ikke undersøge. Han gør dog et forsøg på

at analysere, om arbejdspladsen kunne spille en rolle, idet han går ud fra folketællingernes senere oplysninger. Det er dog kun et fåtal af virksomheder, der er så store, at de udgør et selvstændigt politisk miljø. Men arbejderne på byens syv største virksomheder havde både en væsentligt større stemmeprocent og større tilslutning til Socialdemokratiet end arbejdere på de mindre arbejdspladser. Det har åbenbart også spillet en rolle for det socialdemokratiske gennembrud.

Det tredje tyngdepunkt i værket er studiet af virkningen af indførelsen af hemmelig afstemning i 1901. Elklit vil undersøge virkningen på såvel valgdeltagelsen som partiernes stemmetal. Han gennemfører en analyse både på kreds niveau og på individniveau.

En såkaldt økologisk analyse, der benytter egenskaber ved valgkredse som forklaringsfaktor, løber ind i det problem, der gør generaliseringer om vælgeradfærd i forrige århundrede næsten umulig: partikonstellationerne varierer fra kreds til kreds og fra valg til valg. Elklit udvælger 28 provinskredse, der har samme partimæssige kandidatkombination i 1898 og 1901, og ved at sammenligne dem ud fra forskellige kriterier når han frem til, at valgdeltagelsen steg mest i kredse, hvor valgresultatet var uforudsigeligt, hvor der var opstillet en socialdemokratisk kandidat, og i de mest bymæssige kredse.

En direkte påvisning af, hvilke grupper, der fik en højere stemmeprocent i forbindelse med indførelsen af hemmelig afstemning, foretages ud fra valglisterne i Fredericia. Her kendetegnes valget i 1901 af en markant tilbagegang for Højre og næsten en tredobling af Socialdemokratiets stemmetal, samt en forøgelse af stemmeprocenter på 4% i landdistrikterne og 8% i købstaden. Ændringerne tyder altså på, at den offentlige stemmeafgivning pressede en del vælgere, der sympatiserede med Socialdemokratiet, til enten at stemme for Højre, der var byens dominerende parti, eller at blive hjemme. Desværre tillader valghemmeligheden ikke at undersøge, hvad folk stemte på i 1901, men Elklit antager, at befolkningsgrupper med en særlig stor stigning i valgdeltagelsen nok har bidraget særlig stærkt til den socialdemokratiske fremgang. Han sondrer mellem tre grupper efter vælgeradfærden i 1898. De vælgere, der faktisk deltog i dette valg, havde i 1901 en ensartet sofavælgerprocent i alle befolkningsgrupper. Stigningen i valgdeltagelse skyldes især tidligere sofavælgere og nytilkomne vælgere, begge grupper har en markant større stemmeprocent end i 1898 (10-11%), men med store variationer mellem forskellige befolkningsgrupper. Den laveste valgdeltagelse forekom i 1898 i den offentlige sektor, men her skete der et vældigt opsving i 1901, fra 55% til 81%, på niveau med den private sektor. Og blandt erhvervsgrupperne skete den største vækst i deltagelsen hos arbejderne. Disse tal tyder på, at

valgtrykket navnlig har hvilet på de offentligt ansatte, og at arbejderne også har følt sig presset, måske frygtede de for deres beskæftigelse. Under alle omstændigheder førte den hemmelige afstemning til en udligning af sociale forskelle i valgdeltagelsen.

Forskningen har hidtil været af den opfattelse, at indførelsen af hemmelig afstemning ikke medførte nogen ændringer i vælgeradfærden. Elklit mener at have gendrevet denne antagelse. Valgdeltagelsen steg markant stærkere hos arbejdere end hos andre og mere i den offentlige sektor end i den private, og Socialdemokratiet voksede stærkest ved 1901-valget. Indførelsen af hemmelig afstemning førte til en konvergens, en udligning af deltagelsesforskelle mellem befolkningsgrupper. Disse tendenser er grundigt dokumenteret i afhandlingen. Problemet er, at der er tale om tendenser, som allerede var i fuldt sving i 1890'erne: Socialdemokratiets stemmetal voksede dramatisk (stigningen på 4% på landsplan i 1901 var hverken større eller mindre end ved de andre valg mellem 1890 og 1906), og udligningen af deltagelsesforskelle var i gang. Den hemmelige afstemning har givetvis hjulpet den socialdemokratiske bølge på vej, men den har næppe spillet nogen afgørende rolle for forløbet.

Jørgen Elklit har i sin afhandling demonstreret, at man også i arbejdet med historiske kilder kan tage udgangspunkt i samfundsvidenskabelige problemstillinger og anvende samfundsvidenskabelige metoder. Selv betragter han sine spændende Fredericiastudier som et teoriasprøvende case study, hvis sigte er at afprøve den samfundsvidenskabelige teoris gyldighedsområde. Men samtidig har de givet en væsentlig indsigt i den strukturændring, der skete i det danske partisystem omkring århundredskiftet.

Torben Worre

MOGENS RÜDIGER: *Gustav Bang – historiker og socialdemokrat*, Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie, 352 sider (incl. noter, litteraturliste og tysk resumé) Kbh. 1987.

»Gustav Bang – historiker og socialdemokrat« er en grundig og omfangsrig bog om en af de meget få socialdemokrater – og politikere i det hele taget – der har gjort den politiske teori til sit centrale arbejdsområde. Bogen handler om Gustav Bangs historieopfattelse og socialdemokratiske ideologi, det er altså ikke en historisk biografi, og sigtet har ikke været en samlet vurdering af Gustav Bangs virke. Det har snarere været historieteoretisk.